

PRZEMYSŁ BIAŁOSTOCKI W REGIONIE PODLASKIM – LOKOMOTYWA CZY HAMULEC ROZWOJU

Marek KRUK

Wstęp

Początek roku 1999 to okres wprowadzania w życie trzech ważnych dla naszego kraju reform. Jedną z nich jest reforma administracyjna, w ramach której dokonano nowego podziału terytorialnego Polski. Poprzedni, z czerwca 1975 roku, dzielił kraj na 49 województw, obecny – na 16. Podział taki miał w swoich założeniach wzmocnić pozycję gospodarczą niektórych obszarów, dzięki połączeniu z innymi bardziej rozwiniętymi. W związku z tym niektóre były województwa, jak np. białostockie, weszły w całości w skład nowych, inne natomiast, jak np. tarnowskie, zostały podzielone.

Referat ten jest poświęcony analizie zmian strukturalnych przemysłu w ramach byłego województwa białostockiego oraz porównaniu ich w odniesieniu do województwa tarnowskiego, jak i całego kraju. Taka analiza porównawcza w zamierzeniu autora pozwoli udzielić odpowiedzi na pytanie: czy zmiany, które zaszły w strukturze przemysłu województwa białostockiego na przestrzeni ostatnich lat staną się lokomotywą czy też hamulcem rozwoju nowego województwa?

Okres objęty analizą to lata 1989-1996 w przypadku analizy porównawczej oraz lata 1994-1997 w celu określenia udziału przemysłu w gospodarce byłego województwa białostockiego.

Punktem wyjścia wszelkich analiz związanych z analizą struktury powinno być określenie mikrostruktur wchodzących w jej skład. W przypadku analizy struktury przemysłu mogą to być:

- struktura produkcji;
- struktura zatrudnienia;
- struktura przestrzenna¹.

Dla określenia zmian strukturalnych niezbędne jest korzystanie z różnego rodzaju mierników związanych z badaniem przekształceń w strukturze przemysłu. Jako mierniki struktury rozumie się „te wielkości ekonomiczne, które umożliwiają charakterystykę stanu struktury przemysłu oraz ocenę wolumenu i kierunków zmian strukturalnych w różnych układach” [2, s. 32]. Najkorzystniejszą

¹ Nie była przedmiotem badań.

z punktu widzenia pracy byłaby sytuacja, gdyby istniał jeden syntetyczny miernik umożliwiający przeprowadzenie określonej analizy. Niestety, zmiany strukturalne są na tyle skomplikowanym procesem gospodarczym, że nie istnieje tak pojemna wielkość (zmienna) ekonomiczna umożliwiająca odzwierciedlenie tych wszystkich zagadnień w jednym mierniku.

Konieczne zatem jest korzystanie z kilku mierników, co prawdopodobnie pozwoli na bardziej precyzyjne określenie procesów zmian strukturalnych w przemyśle. Najprostszą klasyfikacją mierników jest podział ich na mierniki naturalne i wartościowe. W badaniach nad zmianami strukturalnymi w polskim przemyśle, prowadzonych w latach 70. i 80. pod kierunkiem J. Lisikiewicza, wykorzystywano obie grupy mierników [3].

W chwili obecnej możliwe jest korzystanie w pełni z mierników naturalnych, nawet takich samych, jak poprzednio. Operują one następującymi jednostkami: liczebności, ciężaru, długości, powierzchni, objętości. Do zalet mierników naturalnych należy zaliczyć to, że są one wolne od zniekształceń powodowanych inflacją. Z drugiej jednak strony ich przydatność w badaniach związanych ze strukturą przemysłu jest ograniczona ze względu na stopień złożoności procesu produkcyjnego i znacznego zróżnicowania asortymentu produkcji, jak też z powodu niewielkiej pojemności informacyjnej.

Spośród **mierników naturalnych produkcji** w niniejszej opracowaniu wykorzystane zostanie tylko zatrudnienie w przemyśle². Natomiast w przypadku miar wartościowych produkcji jest już praktycznie niemożliwe korzystanie z tych samych mierników, co w latach wcześniejszych. Wynika to z nieprzydatności prowadzenia analiz z użyciem takich mierników, jak produkcja globalna czy też produkcja czysta. Mimo to częściej w tym opracowaniu wykorzystywane będą mierniki wartościowe, tj. określające badane zjawisko w złotych (PLN). Pomimo opisywania wielkości za pomocą jednej jednostki, również w tym przypadku możliwe są pewnego rodzaju deformacje zależne od postaci danego miernika.

Autor do analizy wykorzysta następujące **mierniki wartościowe**:

- produkcja sprzedana przemysłu;
- nakłady inwestycyjne w przemyśle;
- rentowność przemysłu;
- • wydajność pracy w przemyśle.

Analiza zmian strukturalnych w przemyśle województwa białostockiego sama z siebie nie pozwoliłaby odpowiedzieć na postawione wyżej pytanie badawcze. Niezbędne okazało się wybranie jakiegoś układu odniesienia tej analizy. Za taki przyjęta została **struktura przemysłu całego kraju** i na tym tle będzie prowadzona analiza.

Inną z kolei strukturą, z jaką porównywane będzie województwo białostockie, a właściwie jego przemysł, jest **województwo tarnowskie**. Wybór akurat

² Autor będzie używać zamiennie również nazwy zatrudnienie przemysłowe.

tego województwa nie był przypadkowy. Autor poszukiwał województwa, które w roku wyjściowym niniejszej analizy (1989 r.) charakteryzowałoby się największą liczbą cech wspólnych z województwem białostockim. Wśród cech, jakie były rozpatrywane, znalazły się następujące:

- powierzchnia województwa;
- liczba mieszkańców;
- gęstość zaludnienia;
- liczba zatrudnionych w przemyśle;
- produkcja sprzedana przemysłu;
- udział przemysłu województwa w przemyśle całego kraju.

Weryfikacji poddano wszystkie 48 byłych województw (poza białostockim). Jak się okazało, tylko jedno z nich wyróżniało się większą liczbą wspólnych cech niż jedna. Było to właśnie **województwo tarnowskie**, podobne do białostockiego pod względem: liczby mieszkańców oraz liczby zatrudnionych w przemyśle. Podobieństwa występowały również pod względem wartości produkcji sprzedanej przemysłu i jej udziału w przemyśle Polski (tabela 1).

Tabela 1. Podstawowe dane dotyczące województw białostockiego i tarnowskiego (lata 1989 i 1996)

	Woj. białostockie		Woj. tarnowskie	
	1989	1996	1989	1996
Powierzchnia (km ²)	10 055	10 055	4 151	4 151
Liczba ludności (tys.)	690,3	701,2	666,0	696,7
Gęstość zaludnienia (os./km ²)	69	70	160	168
Zatrudnienie w przemyśle (osoby)	62 310	49 400	63 299	56 700
Produkcja sprzedana w przemyśle (mln zł)	140,82	2 891,50	153,10	4 373,80
Udział w produkcji sprzedanej przemysłu Polski w odsetkach do ogółu	1,40	1,00	1,51	1,50

Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych GUS z lat 1990 i 1997.

Ponadto porównywanie się z innym województwem pozwala pokonać zasadniczą słabość dostępnych danych statystycznych, jaką jest podawanie ich w cenach bieżących, a nie w cenach stałych. Autor ma świadomość ułomności takiego założenia, dlatego też wielkości w cenach bieżących, dotyczące województw, porównywane są tylko w ramach danego roku.

Ważna z punktu widzenia prowadzonej analizy wydaje się być diagnoza struktury głównych dziedzin działalności przemysłowej w ramach województwa na początku i końcu badanego okresu. Autor wstępnie określił, iż takim badaniom poddane zostaną tylko przemysły zajmujące **pierwszych pięć miejsc** pod względem udziału w gospodarce województwa zarówno białostockiego, jak i tarnowskiego, w 1989 roku.

W celu przeprowadzenia pełnej analizy niezbędne są kompletne i spójne dane dotyczące badanego okresu. W przypadku lat 1989-1996 uzyskanie takich informacji jest niezwykle trudne, o czym zdecydowały następujące czynniki:

- zmiana obowiązującej w statystyce klasyfikacji działalności gospodarczej z KGN (Klasyfikacja Gospodarki Narodowej) na EKD (Europejska Klasyfikacja Działalności);
- denominacja złotego;
- wejście w życie ustawy o statystyce publicznej.

Zatem autor dokonał analizy na podstawie dostępnych danych, zdając sobie sprawę, iż w związku z tym analiza ta nie jest wyczerpująca i może być pogłębiona.

1. Charakterystyka zmian strukturalnych przemysłu białostockiego

Miernik, jakim jest produkcja sprzedana przemysłu, odzwierciedla ujęcie wartościowe wolumenu sprzedaży całego przemysłu województwa białostockiego oraz tarnowskiego i całej Polski. Obrazuje to tabela 2.

Tabela 2. Produkcja sprzedana przemysłu (sekcje C, D i E) w latach 1989-1996 (mln zł, ceny bieżące)

Lata	Produkcja sprzedana przemysłu				
	woj. białostockie	%*	woj. tarnowskie	%**	Polska
1989	140,8	1,4	153,1	1,5	9 510,7
1990	727,3	1,3	1 057,7	1,8	57 729,2
1991	905,6	1,2	1 444,6	1,9	75 887,7
1992	1 108,7	1,1	1 391,8	1,4	98 378,6
1993	1 515,6	1,1	1 748,6	1,3	138 468,0
1994	2 009,7	1,1	2 482,9	1,3	184 405,1
1995	2 495,9	1,0	3 834,1	1,5	255 626,3
1996	2 891,5	1,0	4 337,8	1,5	294 989,5

* Udział produkcji sprzedanej przemysłu woj. białostockiego w produkcji sprzedanej przemysłu całego kraju.

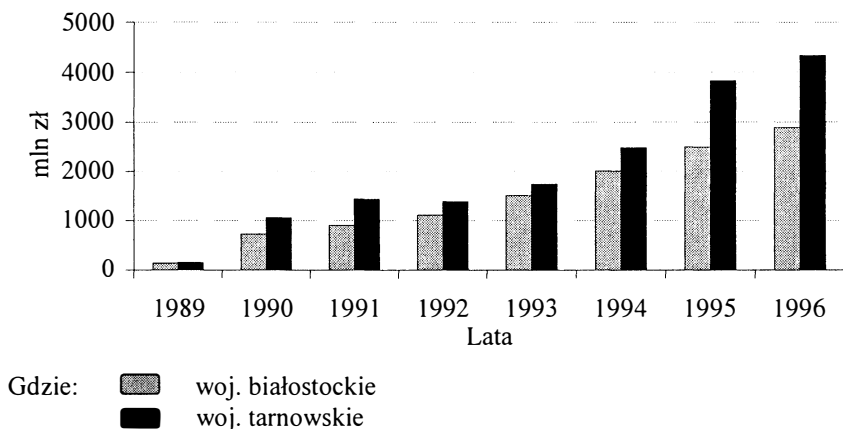
** Udział produkcji sprzedanej przemysłu woj. tarnowskiego w produkcji sprzedanej przemysłu całego kraju.

Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych GUS z lat 1990-1997.

Jak wynika z tabeli, wartość sprzedanych produktów przemysłowych w cenach bieżących województwa białostockiego w każdym roku była niższa niż w tarnowskim. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż różnica ta stale się powiększała (rysunek 1).

Startując z bardzo zbliżonego poziomu w 1989 roku, już kolejny rok charakteryzuje się znaczną różnicą na niekorzyść województwa białostockiego.

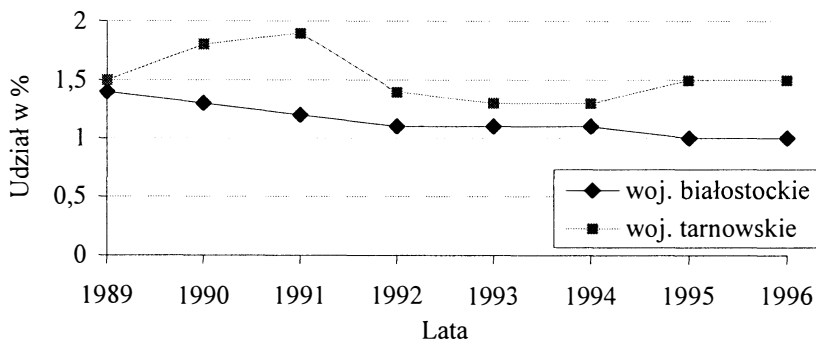
Podobna sytuacja ma miejsce w kolejnych latach, przy czym rok 1996 to już różnica rzędu 1,5 mld zł na korzyść województwa tarnowskiego.

Rysunek 1. Produkcja sprzedana w woj. białostockim i tarnobrzegim w latach 1989-1996 (ceny bieżące)

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 2.

Interesujących wniosków dostarcza analiza rysunku 2, przedstawiającego udział produkcji sprzedanej województw białostockiego i tarnobrzegiego w produkcji sprzedanej przemysłu całego kraju.

Rysunek 2. Udział produkcji sprzedanej przemysłu woj. białostockiego i tarnobrzegiego w produkcji sprzedanej przemysłu w Polsce w latach 1989-1996

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 2.

W roku wyjściowym (1989) udział obu województw oscylował na poziomie 1,4-1,5%. I tu podobieństwo się kończy, gdyż w całym badanym okresie udział województwa białostockiego malał, osiągając w 1996 roku wielkość 1%. Inaczej miała się sytuacja w województwie tarnowskim, gdzie przez pierwsze dwa lata udział ten znacznie wzrastał, zbliżając się do poziomu blisko 2%; następnie po spadku w latach 1992-1994 ponownie zaczął rosnąć, by w końcu wrócić do poziomu z 1989 roku (1,5%).

Oznacza to, że tempo wzrostu wartości produkcji sprzedanej przemysłu województwa białostockiego było stale niższe niż w skali kraju czy też województwa tarnowskiego w całym badanym okresie.

Istotny wpływ miały na to zapewne nakłady inwestycyjne w przemyśle ponoszone w badanym okresie (tabela 3).

Tabela 3. Nakłady inwestycyjne w przemyśle w latach 1989-1996 (mln zł, ceny bieżące)

Lata	Nakłady inwestycyjne				Polska
	woj. białostockie	%*	woj. tarnowskie	%**	
1989	8,4	1,3	7,8	1,2	634,3
1990	46,2	1,1	64,3	1,6	4 051,7
1991	54,7	1,0	109,7	1,9	5 702,5
1992	59,5	0,9	94,9	1,4	6 811,9
1993	92,7	1,0	171,2	1,8	9 567,4
1994	125,1	0,9	197,3	1,3	14 708,7
1995	196,1	1,0	304,1	1,5	20 174,6
1996	196,5	0,7	550,3	2,0	27 825,2

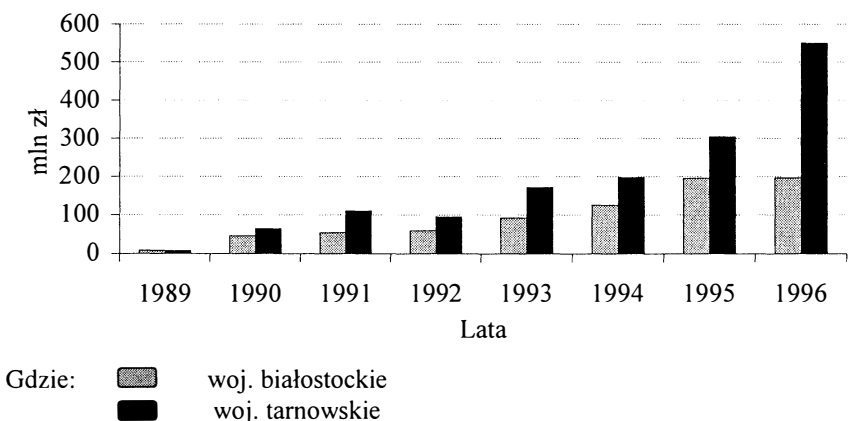
* Udział nakładów inwestycyjnych w przemyśle woj. białostockiego w nakładach inwestycyjnych w przemyśle całego kraju.

** Udział nakładów inwestycyjnych w przemyśle woj. tarnowskiego w nakładach inwestycyjnych w przemyśle całego kraju.

Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych GUS z lat 1990-1997.

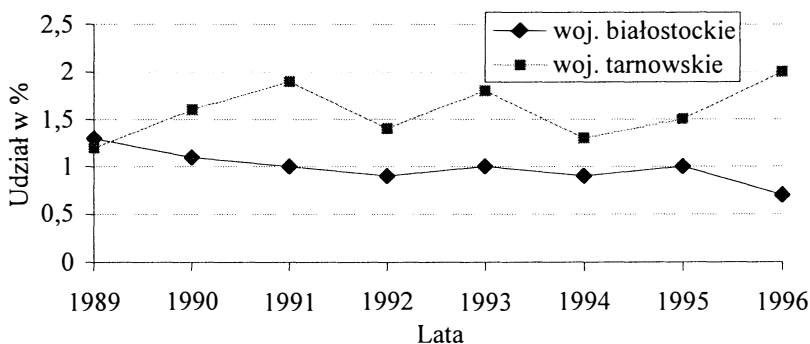
Jak łatwo można zauważyć dysproporcja w nakładach inwestycyjnych, podobnie jak przy produkcji sprzedanej, w przemyśle województwa białostockiego w stosunku do województwa tarnowskiego stale rosła (rysunek 3).

Otóż w roku 1989 nakłady inwestycyjne w przemyśle województwa białostockiego były wyższe niż w tarnowskim. Rok następny to już znaczna przewaga drugiego z wymienionych województw. Lata następne zaś to wciąż pogłębiająca się różnica, która w 1996 roku wynosiła niemal 3:1 na rzecz województwa tarnowskiego. Nic więc dziwnego, że i produkcja sprzedana wykazywała wolniejsze tempo wzrostu. Świadczyć o tym może również udział inwestycji przemysłowych województwa w skali całego kraju (rysunek 4).

Rysunek 3. Nakłady inwestycyjne w przemyśle w woj. białostockim i tarnowskim w latach 1989-1996 (ceny bieżące)

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 3.

Rysunek 4. Udział nakładów inwestycyjnych w przemyśle woj. białostockiego i tarnowskiego w nakładach inwestycyjnych w przemyśle Polski w latach 1989-1996

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 3.

Udział nakładów inwestycyjnych w stosunku do przemysłu całego kraju (podobnie jak ich wartość) w obu województwach w roku 1989 był na zbliżonym poziomie, tzn. 1,2-1,3%. Lata następne to wciąż malejący udział nakładów inwestycyjnych województwa białostockiego w stosunku do całego kraju – do poziomu 0,7% w 1996 roku. Oznacza to, że tempo inwestycji w skali całego przemysłu było wyższe niż w naszym województwie. Jak pokazano na rysunku 4, inne województwo, tj. tarnowskie istotnie zwiększyło swój udział (aż do 2% w 1996 roku), a więc tam od początku okresu zmian systemowych duży nacisk

kładzono na inwestycje, doszukując się w tym możliwości poprawy struktury przemysłu oraz szansy na jego rozwój.

Czynnikami odgrywającym ważną rolę w rozwoju przemysłu jest zatrudnienie, zarówno w ujęciu ilościowym, jak i jakościowym³. W niniejszej pracy rozpatrywane ono będzie w ujęciu ilościowym (tabela 4).

Tabela 4. Przeciętne zatrudnienie w przemyśle w latach 1989-1996

Lata	Przeciętne zatrudnienie w przemyśle				
	woj. białostockie	%*	woj. tarnowskie	%**	Polska
1989	62 210	1,30	63 299	1,33	4 770 188
1990	59 100	1,30	62 200	1,37	4 535 500
1991	45 600	1,28	55 000	1,55	3 555 900
1992	39 600	1,21	51 700	1,58	3 265 100
1993	34 800	1,26	41 700	1,51	2 761 200
1994	35 400	1,28	41 800	1,52	2 753 500
1995	48 300	1,30	55 900	1,50	3 717 000
1996	49 400	1,32	56 700	1,51	3 757 300
1996/1989 (%)	76	–	89	–	78

* Udział zatrudnienia przemysłowego woj. białostockiego w zatrudnieniu przemysłowym kraju.

** Udział zatrudnienia przemysłowego woj. tarnowskiego w zatrudnieniu przemysłowym kraju.

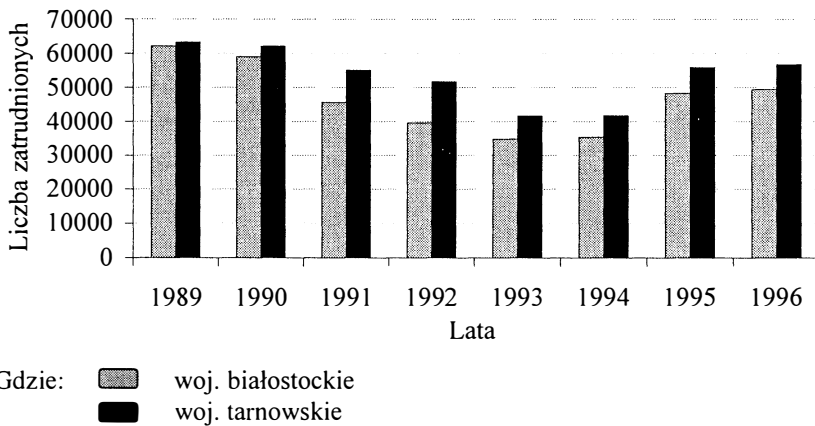
Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych GUS z lat 1990-1997.

Jak pokazuje powyższa tabela, zatrudnienie w przemyśle malało na przestrzeni pierwszych pięciu lat rozpatrywanego okresu. Zjawisko to miało miejsce w całym kraju. Wiązało się to z twardymi wymogami gospodarki rynkowej, w ramach której nie ma miejsca dla bezrobocia ukrytego oraz nierentownych firm. Zjawisko spadku zatrudnienia w przemyśle kształtowało się bardzo podobnie w obydwu badanych województwach (rysunek 5). W 1996 roku było ono w obu województwach niższe niż na początku okresu.

Prawdopodobnie wpływ na taki obraz miały również stosunkowo niskie nakłady inwestycyjne, które nie pozwoliły na zahamowanie dużego tempa zwolnień. Jak widać na rysunku 5, w województwie tarnowskim spadek zatrudnienia nie miał aż tak dramatycznego przebiegu, bo o ile w województwie białostockim zatrudnienie spadło w roku 1993 w stosunku do roku 1989 o 44,1%, to w tarnowskim o 34,2%, zaś dla porównania w Polsce o 42,2%.

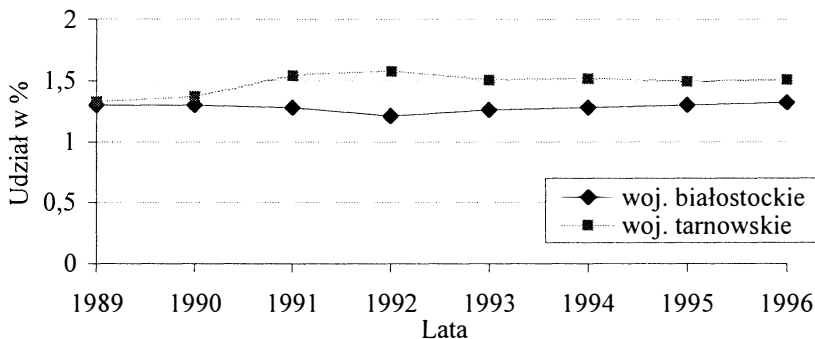
Zatem tempo spadku zatrudnienia było zdecydowanie wolniejsze w województwie tarnowskim niż białostockim, czy też całym kraju. Jest to również widoczne przy analizie stosunku zatrudnienia w przemyśle województwa do zatrudnienia przemysłowego w kraju (rysunek 6).

³ W ujęciu jakościowym chodzi o poziom wykształcenia i kwalifikacji pracowników.

Rysunek 5. Zatrudnienie w przemyśle w woj. białostockim i tarnowskim w latach 1989-1996

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 4.

Rysunek 6. Udział zatrudnienia przemysłowego w woj. białostockim i tarnowskim w zatrudnieniu przemysłowym w Polsce w latach 1989-1996

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 4.

Jak wynika z poniższego rysunku, w badanym okresie udział zatrudnienia przemysłowego w województwie tarnowskim do zatrudnienia przemysłowego w kraju nieco się zwiększył (z 1,33 do 1,51%), podczas gdy taki sam miernik dla województwa białostockiego pozostał mniej więcej na tym samym poziomie. Oznacza to, że w województwie tarnowskim potrafią maksymalnie przyhamować proces zwalniania pracowników, a co najważniejsze – w sytuacji, kiedy poprawił się już stan polskiej gospodarki i ponownie zatrudnienie zaczęło wzrastać w województwie tym również miało to miejsce.

Tak więc biorąc pod uwagę mierniki, jakimi są: produkcja sprzedana przemysłu oraz inwestycje w przemyśle stwierdzić należy, że tempo zmian zachodzących w przemyśle województwa białostockiego odbiegało znacznie od tempa jakim charakteryzowało się województwo tarnowskie oraz cały kraj, co miało zresztą swoje odbicie w znacznie szybszym spadku zatrudnienia przemysłowego w badanym województwie.

Analizując zmiany strukturalne należy zwrócić uwagę, czy funkcjonowanie przemysłu uległo poprawie (pogorszeniu) pod względem ekonomicznym. Jest to możliwe przy wykorzystaniu takich mierników, jak rentowność i wydajność pracy.

Rentowność obrazuje stosunek wyniku finansowego do przychodów ogółem. W badanym okresie miernik ten kształtował się tak, jak pokazuje tabela 5 (brak danych GUS dla Polski ogółem).

Tabela 5. Wskaźniki rentowności przemysłu w woj. białostockim i tarnowskim w latach 1991-1996 (w %)

Lata	Wskaźnik rentowności przemysłu	
	woj. białostockie	woj. tarnowskie
1991	4,7	—
1992	3,3	8,1
1993	5,5	6,1
1994	5,8	5,9
1995	2,2	6,5
1996	3,8	5,5

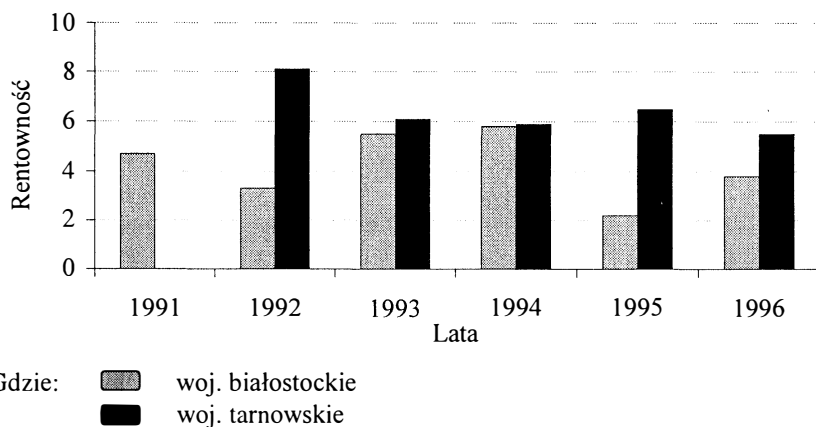
Uwaga: brak danych dla lat 1989 i 1990.

Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych GUS z lat 1990-1997.

Jak widać, rentowność białostockiego przemysłu w latach 1991-1996 wahała się między 2,2% a 5,8% i nie miała określonej tendencji bądź wzrostowej, bądź spadkowej (rysunek 7). Również przemysł woj. tarnowskiego charakteryzują wahania wskaźnika rentowności, przy czym są one znacznie łagodniejsze i oscylują w granicach 5,5-8,1%. Oznacza to, że w całym badanym okresie rentowność przemysłu województwa tarnowskiego była wyższa niż w białostockim, tzn. przedsiębiorstwa przemysłowe naszego województwa działały mniej efektywnie.

Biorąc pod uwagę wysokość przychodów ze sprzedaży oraz wskaźnik rentowności nietrudno o wnioski wiążące się z poziomem inwestycji.

Oczywiście, inwestycje często są finansowane ze źródeł zewnętrznych, ale w sytuacji drogich kredytów, przedsiębiorstwa mogą przeznaczać na ten cel również środki własne. Niestety, przy tak niskim wskaźniku rentowności, jak w województwie białostockim, np. 2,2% w roku 1995, trudno jest wygospodarować niezbędne fundusze na inwestycje. Jest to zjawisko bardzo niekorzystne, zwłaszcza gdy prawie corocznie występują wahania poziomu wskaźnika rentowności. Świadczyć to może o złej gospodarności albo też o dużych wahaniami w wydajności pracy.

Rysunek 7. Rentowność przemysłu w woj. białostockim i tarnowskim w latach 1991-1996

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 5.

Na potrzeby niniejszej pracy wskaźnik wydajności pracy został wyliczony na podstawie tabel 2 i 4, dzieląc wartość produkcji sprzedanej przemysłu w danym roku przez wielkość zatrudnienia przemysłowego. Z uwagi na brak danych w cenach porównywalnych, przyjęliśmy założenie, że wydajność pracy w danym województwie będzie oceniana w porównaniu do średniej krajowej dla danego roku (tabela 6).

Tabela 6. Wydajność pracy w przemyśle w latach 1989-1996 (zł/osoba, ceny bieżące)

Lata	Wydajność pracy				
	woj. białostockie		woj. tarnowskie		Polska
1	2	3 (2:6)	4	7 (4:6)	6
1989	2 263,3	1,14	2 418,7	1,21	1 993,8
1990	12 306,2	0,97	17 004,8	1,34	12 728,3
1991	19 859,6	0,93	26 267,3	1,23	21 341,3
1992	27 997,5	0,93	26 920,7	0,89	30 130,3
1993	43 551,7	0,87	41 932,8	0,84	50 147,8
1994	56 771,2	0,85	59 399,5	0,89	66 971,2
1995	51 674,9	0,75	68 588,5	0,99	68 772,2
1996	58 532,4	0,75	76 504,4	0,97	78 511,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabel 2 i 4.

Można zauważyć, że wydajność pracy w przemyśle województwa białostockiego była wyższa od średniej krajowej tylko w roku 1989, zaś w tarnowskim – w latach 1989-1991. Analizując dane z 4 kolumny widać, że wydajność pracy w przemyśle białostockim stale spadała w stosunku do wydajności pracy krajowej

go przemysłu, stanowiąc w latach 1995-1996 zaledwie $\frac{3}{4}$ średniej. Sytuacja przemysłu tarnowskiego (por. 6 kolumna) przedstawiała się nieco lepiej, gdyż spadek poniżej średniej krajowej zanotowano dopiero w roku 1992, przy czym lata 1995-1996 to ponowne zbliżenie się do poziomu wydajności całego przemysłu Polski. Tak więc niepokoić musi oddalenie się województwa białostockiego od tarnowskiego i całego kraju pod względem wydajności pracy w przemyśle.

Wśród przyczyn, które powodowały takie kształtowanie się wydajności pracy, najistotniejsze wydają się opóźnione w województwie białostockim działania zmierzające do zrestrukturyzowania przemysłu. Niezbędne były m.in. inwestycje kapitałowe w celu unowocześnienia maszyn i technologii. Jednak brak działań w tych kierunkach powodował stale rosnący poziom dysproporcji wydajności pracy w przemyśle województwa białostockiego w stosunku do całego kraju.

Analizując zmianę relacji między województwem tarnowskim a całym krajem, można przypuszczać, iż w sytuacji, gdy wydajność zaczęła maleć, tj. w roku 1991, podjęto działania zmierzające do zrestrukturyzowania przemysłu. Jak głęboko były one zaawansowane świadczyć może fakt, że wydajność w tym okresie była tam nawet niższa niż w województwie białostockim. Ale słuszność tej drogi potwierdzają kolejne lata, gdy nastąpił ponowny, znaczny wzrost wydajności pracy, niewiele odbiegający od wydajności w skali kraju. Zatem pozytywnie należy ocenić działania, które pozwoliły na zwiększenie tempa wzrostu wydajności w przemyśle tarnowskim w stosunku do białostockiego.

Spójrzmy teraz na kształtowanie się produkcji przemysłowej według form własności (tabela 7). Do roku 1989 tylko niewielki procent produkcji sprzedanej przemysłu był wypracowany w sektorze prywatnym. Stąd też rok 1989 można w tej analizie pominąć.

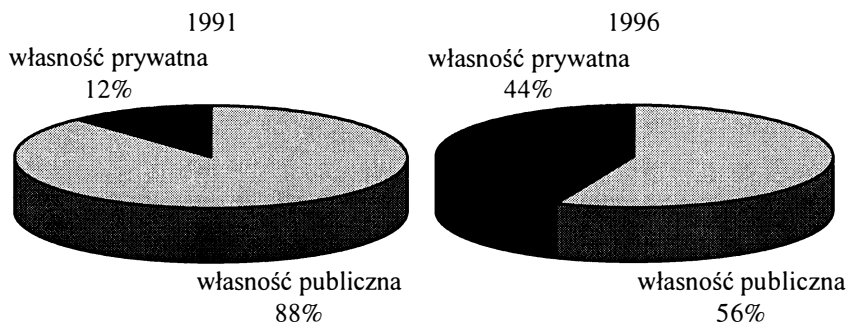
Tabela 7. Produkcja sprzedana przemysłu w woj. białostockim i tarnowskim (wg form własności) w latach 1990-1996 (mln zł, ceny bieżące)

Lata	Produkcja sprzedana przemysłu			
	woj. białostockie		woj. tarnowskie	
	wł. publiczna	wł. prywatna	wł. publiczna	wł. prywatna
1990	–	–	889,8	158,9
1991	796,6	109,0	1 255,4	189,2
1992	912,5	169,2	1 042,5	349,3
1993	1 195,8	319,8	1 194,3	554,3
1994	1 398,8	610,9	1 668,5	814,4
1995	1 497,5	998,4	1 955,4	1 878,7
1996	1 627,9	1 263,6	1 878,3	2 459,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych z lat 1990-1997.

Jak można zauważyć, dzięki stworzeniu po 1989 roku warunków do rozwoju sektora prywatnego, szybko niwelowana była różnica w stosunku do sektora

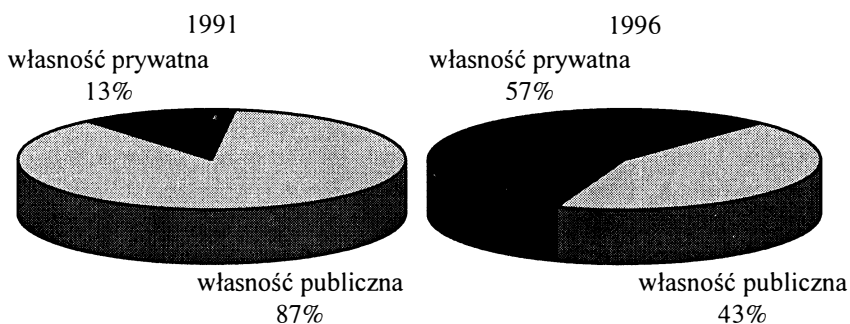
publicznego. Z danych wynika, że wartość produkcji sprzedanej przemysłu przypadająca na sektor prywatny wzrastała w województwie białostockim co roku prawie o $\frac{1}{3}$. Było to zatem dość szybkie tempo, które spowodowało, że po 5 latach udział własności prywatnej w produkcji sprzedanej wzrósł prawie czterokrotnie, tj. z 12 do 44% (rysunek 8).

Rysunek 8. Udział form własności publicznej i prywatnej w produkcji sprzedanej przemysłu w woj. białostockim w latach 1991 i 1996

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 7.

Podobną dynamiką charakteryzowało się województwo tarnowskie. Przy czym w latach 1995-1996 nastąpiło znaczne przyśpieszenie tych zmian w województwie tarnowskim, co w rezultacie spowodowało, że udział własności prywatnej w produkcji sprzedanej przemysłu tegoż województwa, przewyższył udział własności publicznej (rysunek 9).

Rysunek 9. Udział form własności publicznej i prywatnej w produkcji sprzedanej przemysłu w woj. tarnowskim w latach 1991 i 1996

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 7.

Jak widzimy, podczas gdy w województwie tarnowskim udział sektora prywatnego w 1996 roku osiągnął prawie 60% wartości produkcji przemysłowej, to

w województwie białostockim wynosił on nadal poniżej połowy. Można zatem stwierdzić, że pod względem struktury własności znacznie lepiej w badanym okresie prezentuje się województwo tarnowskie. Stąd można wysnuć wniosek, że albo szybciej przebiegały tam procesy prywatyzacyjne, albo też sprywatyzowano przedsiębiorstwa o największym udziale w produkcji województwa. Wymaga to dalszych badań.

Trudno jest mówić o zmianach strukturalnych w przemyśle bez zaobserwowania zmian, jakie zaszły w udziale poszczególnych przemysłów w gospodarce regionu (tabela 8).

Tabela 8. Produkcja sprzedana głównych przemysłów w latach 1990 i 1995 (mln zł, ceny bieżące)

Przemysły	Produkcja głównych przemysłów					
	woj. białostockie		woj. tarnowskie		Polska	
	1990	1995	1990	1995	1990	1995
Spożywczy	266,4	1 035,7	183,3	803,3	10 724,2	51 629,7
Elektromaszynowy	129,5	274,1	118,5	341,1	13 952,4	65 700,8
Włókienniczy	84,3	255,2	–	–	2 192,2	6 399,0
Mineralny	21,5	–	32,3	–	2 401,9	–
Drzewno-papierniczy	49,2	155,9	29,9	30,3	2 801,7	6 813,0
Chemiczny*	16,7	69,6	377,4	1 837,5	5 507,6	24 551,9
Pozostałe	159,7	705,4	316,3	821,9	20 149,2	100 531,9

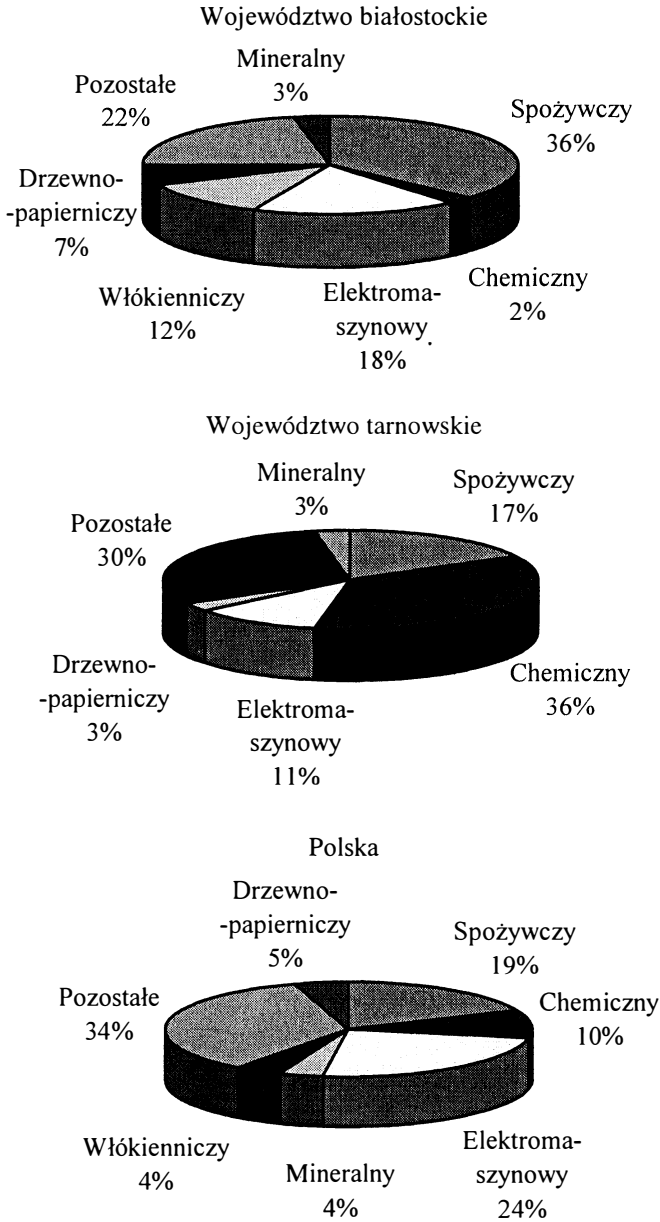
* Przemysł chemiczny uwzględniono tutaj ze względu na jego dużą rolę w przemyśle woj. tarnowskiego.

Uwaga: dla roku 1989 i 1996 brak danych dla woj. tarnowskiego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych GUS z lat 1991 i 1996.

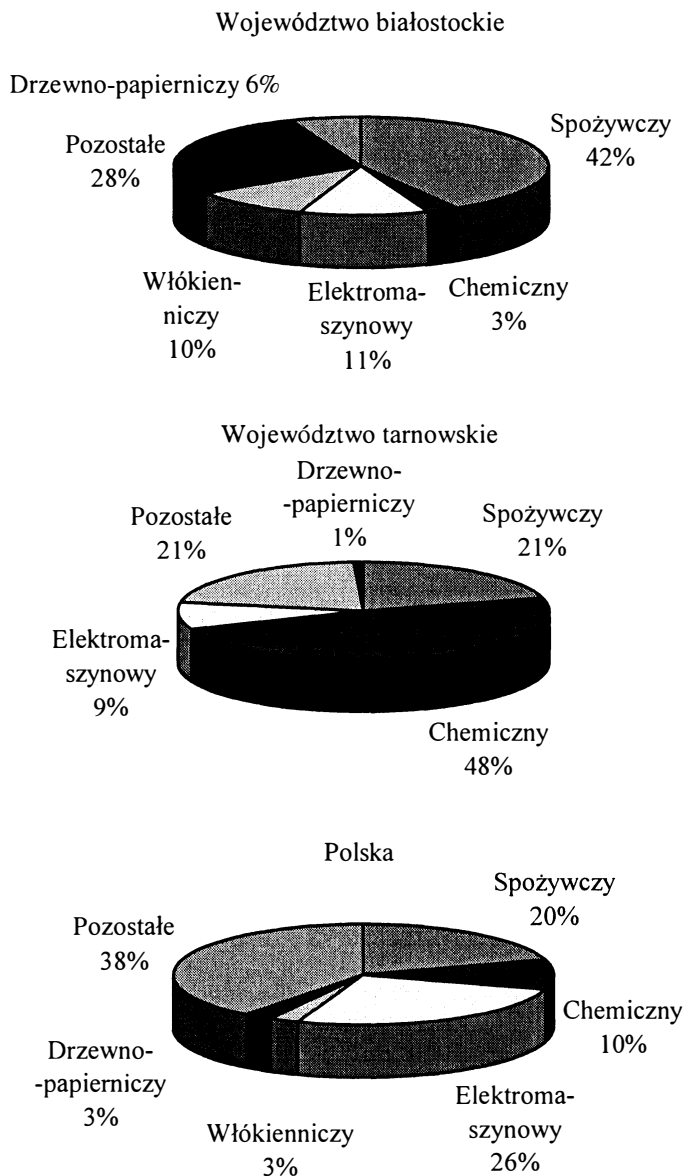
W tabeli tej pokazano przemysły, które odgrywały najistotniejszą rolę w przemyśle województwa białostockiego i tarnowskiego na początku badanego okresu oraz ich znaczenie w skali kraju. Rola poszczególnych przemysłów dla województw jak też zmiana ich udziału wynikała między innymi z różnej wrażliwości na procesy transformacyjne. Jak można zauważyć, każde z województw ma własny dominujący przemysł. I tak w województwie białostockim jest to przemysł **spożywczy**, w tarnowskim – **chemiczny**, zaś w skali kraju – spośród wymienionych przemysłów – najbardziej liczył się przemysł **elektromaszynowy** (rysunek 10).

Jak zatem widać, w **województwie białostockim** trzy najważniejsze przemysły w **roku 1990** to: spożywczy – 36%, elektromaszynowy – 18% i włókienniczy – 12% produkcji przemysłowej województwa; w **województwie tarnowskim**: chemiczny – 36%, spożywczy – 17% i elektromaszynowy – 11%, zaś w **całym kraju**: elektromaszynowy – 24%, spożywczy – 19% i chemiczny 10% produkcji polskiego przemysłu. Po sześciu latach udział tych przemysłów kształtował się nieco odmiennie (rysunek 11).

Rysunek 10. Udział głównych przemysłów w woj. białostockim, tarnowskim i całym kraju w 1990 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 8.

Rysunek 11. Udział głównych przemysłów w woj. białostockim, tarnowskim i całym kraju w 1995 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 8.

W roku 1995 udziały trzech najważniejszych przemysłów w **woj. białostockim** kształtowały się następująco: spożywczy – 42%, elektromaszynowy – 11% i włókienniczy – 10%; w **tarnowskim**: chemiczny – 48%, spożywczy – 21%

i elektromaszynowy – 9%, **zaś w Polsce:** elektromaszynowy – 26%, spożywczy – 20% i chemiczny 10%. Tak więc przemysły reprezentujące największe udziały nie tylko utrzymały, a nawet w znacznym stopniu wzmocniły swoją pozycję. Najwięcej natomiast stracił **przemysł elektromaszynowy**.

O ile w skali kraju udział przemysłu elektromaszynowego wzrósł o 2 punkty procentowe, o tyle w obydwu województwach stracił: o 7 punktów procentowych w białostockim i 3 punkty procentowe w tarnowskim. W 1995 roku udział tego przemysłu był w województwie białostockim (11%) tylko nieco wyższy niż w tarnowskim (9%). Nie jest to korzystne zjawisko biorąc pod uwagę, że w ramach przemysłu elektromaszynowego mieści się m.in. elektronika, produkcja urządzeń precyzyjnych, aparatury medycznej oraz elektrycznej, krótko mówiąc przemysły wysokiej techniki (*high technology*), które na Zachodzie są lokomotywami wzrostu, w tym także eksportu.

Zatem pod względem struktury przemysłu województwo białostockie wypada raczej słabo. Tak duży spadek znaczenia przemysłu elektromaszynowego świadczy o braku zainteresowania bądź możliwości inwestowania w przemysły wysokiej techniki. Natomiast malejący udział przemysłu włókienniczego, który jeszcze przed kilkunastu laty był głównym w województwie, wiąże się ze stale pogarszającą się rentownością przedsiębiorstw tej branży.

Województwo tarnowskie postawiło wyraźnie na przemysł chemiczny, a w szczególności gumowy. Jak się okazuje – słusznie, gdyż sektor gumowy jest jednym z nielicznych w kraju zaliczanych do przemysłów największych szans [1, s. 222]. Niestety, biorąc pod uwagę, że przemysł ten skupiał się głównie w Dębicy i okolicach, został on obecnie oderwany od pozostałych ziem tarnowskich, a zatem tak silny ośrodek wszedł w obszar nowego województwa wzbogacając jego potencjał przemysłowy.

Obecnie przedstawiony zostanie udział przemysłu w gospodarce byłego województwa białostockiego pod względem takich wielkości, jak: przychody z działalności, nakłady inwestycyjne oraz zatrudnienie.

Pierwszą analizowaną wielkością są przychody z działalności (tabela 9).

Tabela 9. Przychody z działalności w woj. białostockim w latach 1994-1997 (tys. zł)

	Przychody z działalności			
	1994	1995	1996	1997
Przemysł	1 986 073	2 514 316	3 319 940	4 275 143
Ogółem	3 573 908	4 807 480	6 868 042	9 140 691

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych WUS z lat 1995-1998.

Jak można zauważyć, przemysł stanowił znaczące źródło przychodów w gospodarce województwa, przy czym jego udział z każdym kolejnym rokiem zmniejszał się od 55,57% w roku 1994 do 46,77% w roku 1997. Oznacza to

stale malejące znaczenie tego rodzaju działalności na tym terenie. W związku z tym warto przyrzeć się jak kształtowały się nakłady inwestycyjne w przemyśle w stosunku do inwestycji wojewódzkich ogółem (tabela 10).

Tabela 10. Nakłady inwestycyjne w woj. białostockim w latach 1994-1997 (tys. zł)

	Nakłady inwestycyjne			
	1994	1995	1996	1997
Przemysł	77 766,8	123 413,1	153 579,3	273 357,7
Ogółem	152 860,1	248 770,8	305 325,7	483 369,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych WUS z lat 1995-1998.

Udział przemysłu w nakładach inwestycyjnych województwa wynosił, podobnie jak w przypadku przychodów, około 50%, przy czym rok 1997 to już udział rządu 56,55%, co oznacza, że ponoszone nakłady w przemyśle zdominowały działalność inwestycyjną całego województwa.

Jak wiadomo, na wydajność w dużym stopniu wpływa również liczba i jakość pracowników. W niniejszym opracowaniu przedstawione zostaną dane odnośnie do liczby zatrudnionych (tabela 11).

Udział zatrudnienia w końcowych latach 90. zaczął stopniowo rosnąć w ogólnym zatrudnieniu w województwie, co może wiązać się ze rosnącym udziałem nakładów inwestycyjnych w przemyśle, zaś w kolejnych latach przyczyni się do wzrostu wydajności.

Tabela 11. Zatrudnienie w woj. białostockim w latach 1994-1997 (w osobach)

	Zatrudnienie			
	1994	1995	1996	1997
Przemysł	35 426	48 277	49 371	48 998
Ogółem	172 749	177 771	181 534	180 267

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych WUS z lat 1995-1998.

Wnioski końcowe

Z dotychczasowych rozważań wynikają zatem następujące wnioski:

1. Produkcja przemysłowa województwa białostockiego w badanym okresie rosła wolniej niż produkcja przemysłu tarnowskiego i całego kraju, w wyniku czego malał udział naszego województwa w przemyśle Polski.
2. Tempo inwestowania w przemyśle białostockim było niższe niż w województwie tarnowskim i całym kraju, stąd zaznaczył się wyraźny spadek udziału tego województwa w nakładach inwestycyjnych ogółem w Polsce.

3. W przemyśle białostockim nie udało się obronić tylu miejsc pracy, co w województwie tarnowskim, przy czym tendencja w województwie białostockim była podobna do ogólnokrajowej.
4. Niższa była efektywność rozwoju przemysłu białostockiego, mierzona rentownością i wydajnością pracy, niż w województwie tarnowskim.
5. Rola sektora prywatnego w przemyśle białostockim rosła wolniej niż w województwie tarnowskim.
6. Nie poprawiła się struktura produkcji w województwie białostockim pod względem udziału nowoczesnych przemysłów.
7. Przemysł białostocki w znacznym stopniu został zdominowany przez produkcję spożywczą, co można wręcz określić jako monokulturę produkcyjną.

Generalnie rzecz biorąc, rozwój przemysłu białostockiego w latach 1989-1996 odbywał się **wolniej i mniej efektywnie** niż w województwie tarnowskim. Również pod pewnymi względami rozwijał się wolniej niż przemysł w skali całego kraju. Pomimo to jego udział w gospodarce całego województwa był znaczący. Zmieniająca się struktura na rzecz przemysłu spożywczego jest na dziś warunkiem rozwoju przemysłu białostockiego, gdyż stale pogarszająca się w naszym kraju rentowność przemysłu włókienniczego mogła stać się (zresztą w pewnym stopniu stała się) przyczyną zahamowania jego tempa. Przemysł spożywczy, w ramach którego w regionie białostockim największe znaczenie odgrywają: przemysł mleczarski, zbożowy, przetwórstwa owocowo-warzywnego oraz mięsny i spirytusowy jest na dziś warunkiem rozwoju przemysłu oraz stwarza perspektywy na przyszłość pod warunkiem lepszego dostosowywania się do potrzeb rynku.

Literatura

1. Karpiński A., Paradysz S., *Rozpoznanie sytuacji i szans rozwojowych poszczególnych gałęzi i branż przemysłu w roku 1994*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 1995.
2. Lisikiewicz J. (red.), *Struktura produkcji przemysłowej. Metody badania i kierunki zmian*, PWE, Warszawa 1997.
3. Lisikiewicz J. (red.), *Przemiany strukturalne w przemyśle*, PWE, Warszawa, 1982.

mgr Marek KRUK
Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Ekonomiczny
Zakład Zarządzania i Marketingu